

SỬ DỤNG HÌNH ẢNH TRỰC QUAN TRONG DẠY HỌC MÔN MĨ THUẬT Ở TRƯỜNG PHỔ THÔNG

• NGUYỄN THU TUẤN

Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

I. Đặt vấn đề

Quan sát hình ảnh trực quan là bước đầu tiên trong cảm thụ thế giới bằng hình ảnh và màu sắc. Để cảm thụ và sáng tạo nghệ thuật, đòi hỏi người quan sát phải biết cách nhìn, phân tích và đánh giá các giá trị của hình ảnh nghệ thuật đó. Trong giảng dạy Mĩ thuật, việc làm này được gọi là phân tích bức tranh, phân tích hình ảnh trực quan trong cảm thụ nghệ thuật. Tổ chức cho người học quan sát và sáng tạo ra những bức tranh có ý nghĩa đặc biệt quan trọng trong hoạt động dạy học ở người giáo viên. Hướng dẫn học sinh quan sát, phân tích, đánh giá hình ảnh trực quan trong giảng dạy môn Mĩ thuật vừa là một khoa học, vừa là một nghệ thuật. Nó không chỉ giúp trẻ nhận thức và hiểu được nội dung của cái đẹp trong tự nhiên, cuộc sống và nghệ thuật mà còn hình thành khả năng phân tích, đánh giá tác phẩm nghệ thuật, làm giàu trí tưởng tượng, phát triển tư duy sáng tạo ở các em. Bài viết này tập trung làm rõ phương pháp sử dụng hình ảnh trực quan để phát triển tư duy sáng tạo của học sinh trong dạy học môn Mĩ thuật ở các trường phổ thông.

II. Phương pháp sử dụng hình ảnh trực quan

1. Sáng tạo là kết quả của sự kết hợp một cách độc đáo, linh hoạt các thao tác bên ngoài và thao tác tư duy bên trong để đem lại hiệu quả cao. Khi các thao tác bên ngoài với đồ vật được thực hiện sẽ làm nảy sinh các hoạt động tinh thần bên trong. Các thao tác bên ngoài và bên trong này nếu được luyện tập và sử dụng thường xuyên sẽ trở thành thói quen quan sát và tư duy ở mỗi người. Mỗi khi gặp trường hợp cần phải giải quyết, việc kết hợp các hành động, các thao tác tư duy đã có một cách độc đáo ở mỗi chủ thể sẽ tạo nên tính sáng tạo của chính chủ thể đó.

Dạy học Mĩ thuật cho học sinh được thực hiện trên cơ sở luyện tập các thao tác phân tích hình ảnh trực quan là cơ sở để hình thành và phát triển tư duy sáng tạo của học sinh trong quá trình học tập.

Có thể nói, trong dạy học môn Mĩ thuật, điều đầu tiên là người giáo viên phải cho học sinh tiếp xúc với các hình ảnh trực quan. Lúc bấy giờ, ở học sinh sẽ xuất hiện các hành động như cảm nhận, phân tích, tổng hợp, đánh giá bức tranh đó. Vì thế, để triển khai dạy học Mĩ thuật có hiệu quả, phát huy tư duy sáng tạo của học sinh, theo chúng tôi điều quan trọng là:

a) Lựa chọn được những bức tranh (hay hình ảnh minh họa) phù hợp với mục tiêu và nội dung bài dạy.

b) Tổ chức cho học sinh thực hiện các thao tác tư duy cơ bản trong quan sát và đánh giá hình ảnh trực quan (phân tích, tổng hợp, so sánh, khái quát hóa và trừu tượng hóa...).

2. Trong giảng dạy Mĩ thuật, việc sử dụng các bức tranh, ảnh, các đoạn phim... làm phương tiện dạy học được gọi chung là nhóm các phương tiện trực quan bằng hình ảnh, được sử dụng khá phổ biến hiện nay ở các trường phổ thông. Ngày nay, với sự phát triển của các phương tiện truyền thông đại chúng như: sách, báo, tranh ảnh, internet việc tìm kiếm và sử dụng loại phương tiện trực quan này được thực hiện dễ dàng hơn. Sự hỗ trợ của máy tính và máy chiếu đa năng, với các phần mềm như Power Point trong giảng dạy, cho phép người giáo viên có thể chiếu nhiều kiểu hình ảnh: các bức vẽ được scan hoặc chụp ảnh lại, các video clip quay bằng camera. Trên internet, có nhiều trang web, các diễn đàn có nhiều bức tranh, bức ảnh nổi tiếng chỉ cần tải về mà không vi phạm bản quyền. Với các phương tiện lưu giữ in sao này, người giáo viên có thể sử dụng "phương tiện trực quan" là

chính sản phẩm của học sinh trong lớp học, hoặc các lớp học trước đó. Đây là nguồn trực quan “quý giá” cho các hoạt động dạy và học (kể cả các sản phẩm đẹp hay chưa đẹp, đúng hay sai... đều có tác dụng dạy học một khi người giáo viên biết sử dụng đúng mục đích và có phương pháp nhận xét, phân tích phù hợp).

Kinh nghiệm cho thấy, việc có nhiều phương tiện trực quan, với các hình ảnh phong phú đa dạng đã đem lại cơ hội thuận lợi cho giáo viên và học sinh sử dụng các phương tiện trực quan. Tuy nhiên, quá lạm dụng việc sử dụng phương tiện trực quan sẽ làm giảm đi hiệu quả của phương pháp dạy học này. Điều quan trọng là người giáo viên phải biết lựa chọn phương tiện trực quan và tổ chức hoạt động sử dụng chúng cho phù hợp. Lựa chọn phương tiện trực quan phụ thuộc vào mục tiêu, nội dung bài giảng; vào hoàn cảnh, tiến trình giảng dạy môn học, vào đặc điểm và khả năng học tập của học sinh trong lớp học (học sinh đã có hiểu biết về chúng chưa? kĩ năng và cảm thụ ở mức nào? cần nhấn mạnh điểm gì của phương tiện để phát huy tính tích cực của học sinh, v.v.). Tóm lại, việc lựa chọn hình ảnh, số lượng hình ảnh, các câu hỏi đưa ra, các quyết định của giáo viên... cần được tính toán một cách hợp lí và khoa học mới đem lại hiệu quả cao trong tổ chức học sinh phân tích hình ảnh trực quan.

3. Các thao tác quan sát, đánh giá hình ảnh trực quan bao gồm nhiều hành động trí óc, có mối quan hệ mật thiết với nhau như phân tích, tổng hợp, so sánh, khái quát hóa, trừu tượng hóa... mà kết quả của nó là sự cảm thụ sáng tạo nghệ thuật ở học sinh. Thực tiễn dạy học cho thấy, tổ chức các hành động trí óc khi làm việc với hình ảnh trực quan phụ thuộc vào mục tiêu dạy học và tính chất của hình ảnh trực quan được sử dụng trong bài dạy đó.

Với các mục tiêu hình thành cho người học những tri thức và kĩ năng học tập cơ bản, nên sử dụng các phương tiện trực quan tĩnh, có tính chuẩn mực được nhiều người biết đến, làm phương tiện để tổ chức hoạt động học tập cho học sinh. Chẳng hạn, với mục tiêu hình thành những kiến thức và kĩ năng quan sát, sử dụng

màu sắc, tạo bố cục cho tranh vẽ, người giáo viên có thể sử dụng các loại hình ảnh trực quan tĩnh để tổ chức các hoạt động học tập cho học sinh. Trong trường hợp này, phương tiện trực quan được sử dụng thường là những tác phẩm nghệ thuật có giá trị cao, hoặc có tính chất kinh điển để học sinh dễ nhận ra những tri thức và kĩ năng cơ bản được thể hiện trong bức tranh. Khi đã có được phương tiện trực quan phù hợp, nhiệm vụ cơ bản của học sinh (hoặc nhóm) là quan sát bức tranh, đưa ra những nhận xét, đánh giá của mình về việc sử dụng màu sắc, bố cục và nội dung mỗi bức tranh trên cơ sở những hiểu biết của bản thân. Giáo viên cũng có thể giải thích và minh họa cho học sinh thấy được việc sử dụng màu sắc, đường nét và bố cục trong bức tranh.

Đối với mục tiêu củng cố và khắc sâu những tri thức kĩ năng về cảm thụ và đánh giá những tác phẩm hội họa, rút ra bài học cần thiết cho bản thân học sinh trong quá trình sáng tạo nghệ thuật thì phương tiện trực quan sử dụng có hiệu quả là các tác phẩm nghệ thuật của chính học sinh. Việc làm này chỉ nên tiến hành khi người học đã có được những tri thức và kĩ năng cơ bản về hội họa. Tuỳ thuộc vào điều kiện và thời gian học tập trên lớp, giáo viên có thể lựa chọn số lượng và loại tác phẩm của học sinh để tổ chức hoạt động học tập trên lớp cho học sinh. Nếu chỉ có ít thời gian, nên phân tích tác phẩm tốt nhất, còn nếu có thời gian, cần lựa chọn các tác phẩm ở các mức độ có chất lượng khác nhau: tốt, trung bình, yếu. Có thể nói, sử dụng các tác phẩm của chính người học để tổ chức hoạt động cảm thụ và đánh giá tác phẩm cho các em là việc làm có ý nghĩa tích cực trong dạy học. Một số câu hỏi thường được giáo viên sử dụng khi phân tích các tác phẩm nghệ thuật của học sinh như: Điểm gì làm cho tác phẩm này có giá trị? Nếu được quyền thay đổi hoặc làm lại, bạn sẽ thay đổi hoặc làm như thế nào? Tại sao? Cùng nhau trả lời các câu hỏi trên, người học không chỉ hiểu rõ tác phẩm, những ưu nhược điểm của nó mà còn chỉ ra chỗ mỗi học sinh và tập thể lớp những biện pháp để hoàn thiện và nâng cao giá trị nghệ thuật của tác phẩm. Để làm được việc này, giáo

viên cần khuyến khích sự tham gia tích cực của các học sinh trong lớp. Phân tích, đánh giá phải thể hiện sự chân thành, biết cùng nhau chia sẻ những quan điểm và tâm tư được gửi gắm trong tác phẩm. Người giáo viên dạy tốt là người biết nhấn mạnh, biểu dương những yếu tố tích cực, tránh việc chê bai, dè bĩu hay những hành động làm mất đi hứng thú sáng tạo của các em.

Với mục tiêu hình thành và phát triển khả năng tư duy và trí tưởng tượng sáng tạo cho người học, giáo viên có thể sử dụng nhiều loại phương tiện trực quan khác nhau để tổ chức hoạt động học tập cho các em. Mức độ này thường được sử dụng khi học sinh đã đạt đến một trình độ nhất định về hội họa. Các em đã có khả năng phân tích các hình ảnh, có khả năng trừu tượng hóa, khái quát hóa, tư duy sáng tạo trong việc cảm nhận và xử lý các hình ảnh khác nhau. Thực chất, đây là sự phân hóa trong dạy học. Hoạt động dạy nhằm hướng đến các đối tượng học sinh có trình độ và khả năng khác nhau, phát hiện ra những điểm mạnh và yếu của mỗi học sinh để từ đó có biện pháp dạy học phù hợp, đảm bảo cho mỗi học sinh phát triển tối đa khả năng cảm thụ và sáng tạo của mình. Thực hiện mục tiêu này, giáo viên phải hiểu rõ về năng lực cảm thụ, cảm nhận, kiến thức, kĩ năng và tính cách sáng tạo của học sinh để lựa chọn và thiết kế các bài tập phân tích. Chẳng hạn, đối với những học sinh có khả năng cảm thụ tốt, tinh tế tác phẩm nghệ thuật, có năng khiếu trong phối màu, có khả năng khái quát hóa hình ảnh trực quan tốt thì bài tập sẽ phải khác so với bài tập phân tích cho những học sinh chưa thực hiện được thao tác này. Với những học sinh cần rèn luyện thao tác so sánh, bài tập phân tích sẽ là hai hay một số bức tranh để các em so sánh đối chiếu về sự tương đồng và khác biệt giữa chúng. Những câu hỏi thường đi với các biện pháp dạy học này là: Hãy phân tích 2 bức tranh A và B, tìm ra những điểm tương đồng, tương phản và tương xứng trong màu sắc, hình thể và bố cục ở mỗi bức tranh đó. Thực tế cho thấy, mức độ dạy học này, bên cạnh các câu hỏi phù hợp, người giáo viên phải thật vững vàng về chuyên môn, biết cách đưa ra những nhận xét ngắn gọn có tính thuyết

phục cao, tôn trọng ý kiến của những người xung quanh trong khi thảo luận và phân tích trên lớp.

III. Kết luận

Như vậy, sử dụng và phân tích hình ảnh trực quan được thực hiện trong giảng dạy bộ môn Mỹ thuật có tác động quan trọng đến việc cảm nhận tác phẩm nghệ thuật, phát triển nhận thức và tư duy sáng tạo của học sinh. Tổ chức học sinh thực hiện các bài tập phân tích hình ảnh ở cả ba mức độ, các em sẽ học được cách nhận dạng, tiếp cận và trải nghiệm thao tác phân tích, cảm thụ tác phẩm nghệ thuật. Chính trong quá trình sử dụng linh hoạt thao tác phân tích đó, các thao tác của tư duy được sử dụng và phát triển. Quá trình phân tích các chất liệu và biểu tượng hình ảnh đã có tác động mạnh mẽ tới tư duy trực quan của trẻ. Phương pháp đặc biệt có hiệu quả khi giáo viên biết cách tổ chức cho trẻ cách sử dụng phối hợp với các thao tác tư duy ở mức độ cao. Bởi lẽ, *chất lượng và hiệu quả sáng tạo phụ thuộc rất nhiều vào khả năng vận dụng và phối hợp các thao tác tư duy của trẻ em*. Thông qua phân tích tác phẩm (của bạn, của thầy, của các họa sĩ có tên tuổi...), học sinh học được phương pháp tư duy sáng tạo. Đó cũng là sự chuẩn bị tốt để phát triển trực giác, khả năng phát hiện vấn đề của trẻ em.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đỗ Xuân Hà (chủ biên), *Giáo dục thẩm mỹ và giáo dục nghệ thuật ở trường cho học sinh phổ thông Việt Nam*, Viện KHGD Việt Nam, 1990 và 1991.
2. Đặng Thành Hưng, *Li luận dạy học hiện đại - biện pháp và kĩ thuật*, NXB Đại học Quốc gia Hà Nội, 2002.
3. Thái Duy Tuyên, *Những vấn đề cơ bản của giáo dục hiện đại*, NXB Giáo dục, Hà Nội, 1999.
4. Nguyễn Quang Uẩn (chủ biên), *Tâm lí học đại cương*, NXB Giáo dục, Hà Nội, 1995.

SUMMARY

The article presents the method of analyzing intuitive pictures in teaching Fine Arts in order to develop creative thinking for children in various forms.